

HAL KOCH
OM TOLERANCE

Udvalgte Taler og Artikler

UDVALGET ER FORETAGET AF
BODIL KOCH UNDER MEDVIRKEN AF
K. E. BUGGE OG PER SALOMONSEN

GYLDENDAL

OM TOLERANCE

© 1966 by Gyldendalske Boghandel,
Nordisk Forlag A.S., Copenhagen.
Bogen er sat med Linotype Baskerville
og trykt i
Gyldendals Forlagstrykkeri,
København.
Printed in Denmark 1966.

18008

X55 146 9543

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET

1966

FJOLSTRÆDE 1

KØBENHAVN K

Oplysninger

- Prædiken holdt ved studentergudstjeneste i Nikolaj Kirke, 8. oktober 1939. Fra bogen „Lidt af hvert“, 1940
- Virkelighed. To kronikker fra Nationaltidende, 18. og 19. september 1940
- Dommen over dr. la Cour. Lederbladet, august 1942
- Ordet eller sværdet. To kronikker fra Berlingske Aftenavis, 12. og 19. september 1945
- Om tolerance. Frie Ord, 1946
- Om heroer og kæltringer. Frie Ord, 1947
- Om ansvar. Frie Ord, 1947
- Gunnar Helweg-Larsen. Tale ved Gunnar Helweg-Larsens begravelse. Frie Ord, 1947
- Om universitetsstudier. Frie Ord, 1948
- Hvad er kirkehistorie. Indledning til bogen „Danmarks Kirke gennem Tiderne“, 1949
- Om Krogerup. Til angreb og forsvar. Krogerup Højskoles årsskrift, 1950-51
- Profetisk historieskrivning. Perspektiv 1957
- Grundtvig. Indledning til bogen „N. F. S. Grundtvig“, 1959
- Folkereligion og kirke. Fra bogen „Et Kirkeskifte“, 1960
- Står folkekirken for noget? Artikel i Lolland-Falsters Folketidende, 17. august 1961
- Folkekirken står for én ting. Artikel i Lolland-Falsters Folketidende, 18. august 1961
- Interview med Hal Koch. Information, 10. februar 1962
- U-landshjælpen, statsopgave eller kirkesag. „Statens opgave og kirkens“. Fra bogen „Fremtiden formes“, 1962
- Oldkirkens gåde. Indledning til bogen „Konstantin den Store“, 1962
- Hans Tausen. To kronikker fra Kristeligt Dagblad 27. og 28. august 1963

Grundtvig'

I

Danske studenter, vort universitet har for få dage siden åbnet sine døre for et nyt semester. På vid gab har det slået porten op for en vældig flok af dansk ungdom. Midt i en tid, der er fyldt med mørke, med sorg, med gru og forfærdelse. Mange af os, der har fulgt indbydelsen, er kommet her i en følelse af, at vi gik ind til det sørgeligste og trangeste semester, vor gamle højskole endnu har oplevet. Ikke, at der mangler dygtige og ansvarsbevidste lærere rede til at gøre et alvorligt arbejde. Universitetet har sin fulde stab så stor og så dygtig som vel nogensinde. Ikke, at det økonomiske tryk er så strengt, at det skader livet her – tværtimod må vi vel sige, at vi – trods enkelte besparelser – aldrig har haft bedre kår at arbejde under. Ikke, at der mangler studenter – tværtimod er flokken stor, hørelysten næppe mindre og viljen til alvor og arbejde stærkere end den længe har været. Den største del af vort lands ungdom er ikke faldet på slagmarkerne eller kaldt bort til krigens gerning, men møder – trods alt, hvad der er sket og sker ude i Europa – rede til at øve fredens, kulturens, opbyggelsens arbejde. Vi har kår, som næppe nogen anden højskole i Europa har dem i øjeblikket. Og dog er de fleste af os kommet ængstede, bekymrede, rådvilde. Og vé jer, om I ikke har følt det hver og en. Bekymrede og rådvilde, fordi vort land og vort folk er blevet en kastebold for stærke magter – ikke for stærkere magter, som det så ofte siges, men for voldsomme kræfter, der truer vor hele eksistens. Og med eksistens tænker vi ikke på

1. De følgende sider er den forelæsning, hvormed jeg i efteråret 1940 begyndte en række foredrag på universitetet.

handel og industri, på landbrug og andre næringsveje; vi tænker ikke på føde og klæder, men vi tænker på vort danske rige, vort folk og vort sprog, som er den rod, vi er rundet af, den plet jord, vi er bundet til. Har I ikke følt den bekymring, er I ikke ængstede og rådvilde helt ind i sjælegrunden, da duer I ikke til andet end at kastes ud og trampes ned. Forstår I dette vers:

Nu maa vi tro mod Tidens Tegn,
og vore Hjerters Taareregn
skal væde Danmarks Agre.
Men det var først paa Sorgens Dag,
vi helt forstod, at Danmarks Sag,
den er vor egen Skæbne.

Forstår I noget af dette vers, at tro mod tidens tegn og væde jorden med hjertets tårer, da vil I også vide, at det vel er sandt, at vi begynder på et semester i sorgens og ængstelsens tegn, men det er en af disse halve sandheder, der let kan blive farligere end den uforfalskede løgn. For de gamle kan det vel være sandt. Og ved de gamle forstår jeg ikke så meget dem, der er gamle af år, men er gamle i sindet. Gammel i sind er den, for hvem grænserne er afstukket, mulighederne indsnævrede til det, som koldt og klart overlæg har at sige. Gammel i sind er den, som er færdig med livet, fordi han kan overse det og anstille sine beregninger, den, hvis vilje og dynamis derfor er som den upersonlige maskine. Men er I unge, da vil I forstå, at det vel er tid til at sørge og ængstes – sorgen er vendt bagud mod misbrugt tid og ødelagte muligheder, ængstelsen er rettet frem mod dage, der kommer – men først og fremmest er det tid til at stride, og striden hedder Danmark, og den begynder i vort eget sind her og nu. Er I unge, vil I forstå det, men da vil I også forstå, at den sande tale om dette semester, om disse dage, ikke er talen om sorg og ængstelse, men talen om rigdom og fylde, den eneste rigdom og den eneste fylde, der kan trælbinde

vore hjerter: at kravene stilles større og større og ansvaret vokser med kravene.

Kravet er kommet over os i disse dage, det frydefulde krav, men også det krav, der stiller os nøgne i hele vor rådvildhed. Det er grunden til, at jeg har vovet at indbyde Dem til disse forelæsninger og vovet at lade indbydelsen gå videre ud end til studenter fra mit eget fakultet. Men lad det være sagt straks, og jeg beder Dem huske det under alt, hvad her skal siges: Jeg har ikke indbudt Dem, fordi jeg vil træde frem iblandt Dem og sige: Se her skal I gå og mit program skal I følge. Da havde det ikke sømmet sig at bruge universitetets talerstol. Jeg kommer ikke for at rejse en ny fane ved siden af de mange andre, som vajer over det ene og det andet parti. Jeg står her som en af Dem på lige fod med Dem i forpligtethed og rådvildhed, i håb og i modløshed. Jeg vil ikke forkynde nogen lære for Dem, ikke grundtvigianisme, end ikke kristendom. Jeg taler kun til Dem ud fra én eneste forudsætning: at kravet er kommet over vor generation med en alvor og en tyngde og et ansvar, som vi aldrig havde anet. Kravet er et krav om kamp for dansk ånd og tunge, og ansvaret det ansvar, at vi bærer Danmark, vor moder, som Grundtvig ville sige, frem gennem onde tider, så at vi ikke behøver at slå blikket ned hverken overfor vore fædre eller overfor kommende slægter.

Kravet er kommet over jer, men skal I bestå på prøvens dag, da er det nu tid til at besinde jer, til at samle substans, således at I virkelig er bundet og undertvunget af noget stærkere end stormen, der vil kaste jer over ende. Da er det tid til at besinde sig på virkeligheden, til at forstå menneskelivet og dets vilkår – sådan udtrykker Grundtvig det. Der har fra gammel tid i menneskeheden – og da ganske særlig indenfor de studerendes verden – været en modsætning mellem det, grækerne kaldte bios theoretikos og bios praktikos, mellem vita contemplativa og vita activa, mellem det indadvendt betragende og det udadvendt handlende liv. Det lyder til os med et mangestemmigt råb, at tiden er ikke inde

nu til *vita contemplativa*; nu kræves der handling og udadvendt virke. Og I skulle være mærkeligt indrettet, om ikke dette råb gav genklang i jeres sind. Og dog indbyder jeg jer her til det betragtende, kontemplative liv, til at betænke, hvad et menneske og dets liv er. Alene ved ydre årsager er det ordnet således, at det ikke er tid til at råbe højt og gøre store gebærder, og jeg advarer jer mod de mange, der forkynder, at timen er inde til store aktioner, nu, da vi ikke er herre i vort eget hus. Nej, timen er inde for jer og for os alle til at betænke vort liv som mennesker og som danske. Men vær forvisset om, at modsætningen mellem det kontemplative og det aktive liv ikke er nogen virkelig modsætning. Thi kontemplationen har kun det ene mål: at forstå virkeligheden, men en virkelighedstro erkendelse af os selv og vort livs vilkår er den nødvendige og uomgængelige forudsætning for sand og ægte handling. Og vejen som fører til målet er både stejl og stenet. Men I som er akademikere, som har det privilegium at leve jeres bedste ungdomsår under *Alma maters* skærmende vinger, I er mere end alle andre kaldet til at gå den. I Grundtvig vil I møde en mand, der har vandret denne vej og derfor formået at tale sandt og klart om virkelighed.

For at berede os til kommende dage, er vi samlet her. Men rede er kun den, der er virkelighedstro. Jeg er mig fuldt bevidst, at det ord virkelighed er et farligt ord – let at sige, men også let at misbruge. Og dog kommer vi ikke uden om det. Dog vil vi stadig, i dag og i kommende forelæsninger vende tilbage til det. Virkelighed, var den parole, hvorunder et tidligere slægtled, realismens mænd, stormede frem med løftet fakkell for at feje alt det gamle tilside. Nu ville man bort fra romantikkens forløjede fantasiverden og borgerlighedens smålige uvirkelighed, men forbavsende hurtigt skabte de sig deres egen verden, der i al sin materielle fasthed og sin indsnævretthed, sin mangel på syner og muligheder forekom os yngre lige så kedsommelig som uvirkelig. Og nu, efter at katastrofen er kommet ind over Danmark,

går der et råb om virkelighedserkendelse gennem folket, om opgør med alle illusioner, om at erkende den hårde og nøgne virkelighed, således som den faktisk er. Kravet om virkelighedserkendelse betyder vel nok noget forskelligt hos alle de mange, der råber – ofte blot det, at nu skal netop deres yndlingsideer og helst også deres person sættes i højsædet. Men med alt dette er råbet dog ikke ubegrundet og kravet ikke uberettiget: der er virkelig som aldrig før brug for mænd og kvinder, der tænker ret om virkeligt og uvirkeligt, og som er bundet og undertvunget af virkeligheden, som ikke er interesserede i eller sætter høj pris på det ene og det andet, men som ganske bogstaveligt er bundet og undertvunget af det, der for dem er virkelighed. For hvem virkelighed hverken er en eller anden „...isme“ eller en interessant, mere eller mindre pervers psykologi. Jeg tænker her på den moderne romans psykologiske snagen og grænseløse selvoptagethed – optagethed af disse små idiotiske, ligegyldige „selv“er, som kunstnerisk set alle var „sande“, når blot psykologien var „virkelig“, som det hed. Den form for virkelighed kunne måske være meget god, så længe livet var interessant og raffineret, og problemet var det stadig på ny at gøre det interessant. Dette problem er imidlertid for længst faldet bort. Livet er hverken interessant eller raffineret eller underholdende, i hvert fald ikke for den, der er bundet til rod og stamme – og det bliver det næppe heller med det første. I stedet er det blevet alvor. Og vi, som var så kloge, vi, som troede, at vor sunde virkelighedsforståelse og vor sande realistiske psykologi havde ført os tilbunds i alt menneskeligt, havde klarlagt livets muligheder – vrage så vel som skønne – vi, som var så nøgterne, så illusionsfri og uden alle fordomme, vi er vågnet op rådvilde og usikre overfor den ganske simple opgave at leve et dansk menneskeliv, vågnet op i en situation, som ligger helt udenfor den virkelighedernes verden, vi før levede i, ansigt til ansigt med krav, som vi hverken formår at overse eller analysere, endsige honorere. Eller taler jeg for stærke ord om rådvildheden? Ja, gjør-

de jeg det blot! Men desværre kunne man vist roligt male med endnu krassere farver. Det er vel til syvende og sidst også forklaringen på, at De er mødt op her i dag. Blot for få måneder siden ville det kun have vakt nogle fagfolks interesse, at en teologisk professor holdt forelæsninger over Grundtvig. Nu, derimod, kommer De, kommer i håbet om, at der her må være et holdepunkt, noget „positivt“ af en eller anden art, selv ved De vel knap hvad. Jeg tager næppe fejl, når jeg siger, at dette er situationen.

Nuvel, er man rådvild i sind, går tanken naturligt tilbage til fortid og erfaring, som dér er indvundet. Det gælder den enkelte såvel som slægten. Det er nerven og drivkraften i historisk forskning: at vi gennem mødet med fortiden lærer at forstå os selv og det liv, vi lever. Og store i historien kalder vi dem, der har formået at kaste lys over, at forme og danne menneskelivet, hvad enten det nu var i politik, i religion, i filosofi eller i kunst. De få helt „store“, det er da også netop dem, der er trængt helt ud til livets grænseland, hvor alting ses i skarpere lys, hvor ondt og godt, løgn og sandhed, liv og død, Gud og djævel sætter mennesket stævne; det er de mennesker, der har skuet klarere og set dybere i den menneskelige tilværelse, som har set synerne og har formået at forkynde dem stort og magtfuldt. Vidt forskelligt har de skuet og vidt forskelligt har de talt, men profeter er de, profeter om en virkelighed, der binder dem, netop fordi de har skuet den ude ved grænsen, hvor virkelige afgørelser træffes. Nogle er sande – andre er falske profeter, og det er svært at sondre mellem dem. Men af dem alle kan vi lære; de kaster alle lys ind over vor virkelighed. Jeg tænker her på en Æischylos, på en Platon, der fulgte den menneskelige erkendelse helt ud til tankens grænse, hvor den møder det, som ligger ud over al tanke. Jeg tænker på en Augustin og på de store skolastikere – trods deres mærkværdigt anonyme upersonlighed i tanken. Jeg tænker på en Luther, en Shakespeare og en Goethe og ikke mindst på vor tids profeter: Dostojewski og Nietzsche. Det er i denne kreds,

Grundtvig hører hjemme. Vi holder ikke mandjævning. Vi spørger ikke, om denne eller hin er størst. Hvad vi vil, er at lytte til talen, og held den, som har øre at høre med. Men det er dog ikke tilfældigt, at jeg i dag har valgt Grundtvig – ikke Platon eller Luther eller en anden – som vejleder i den besindelse på menneskelivet, som jeg indbyder Dem til. Det betyder ikke, at hine skulle være blevet overflødige, men det betyder, at denne – Grundtvig – er os nærmere og kærere. For ham var det at være menneske hele livet igennem uløseligt sammenknyttet med det at være dansk, og der er intet af det, han har sunget og skrevet, som ikke er præget deraf – præget af, at han ikke blot vil være, men virkelig var dansk i sind og sprog og mæle. Derfor står han os nærmere i vor rådvildhed, fordi han virkelig ved noget om, hvad dansk menneskeliv er. Derfor lytter vi til hans sang – ikke for at gentage eller efterligne, men fordi skjalden, livets kårne spejder, formår at kaste lys over den vej, der for tiden snor sig trangt og sært.

2

Det menneskelige intellekt har en beklagelig tilbøjelighed til altid at ville rubricere og give etiketter, benævnelser; for at forstå og tilegne os en ting skal vi helst have den indrange- ret i faste sammenhænge, hvor den går pænt i spænd med beslægtede ting, således at terrænet er kortlagt og man let- telig kan orientere sig. Det gælder også den historiske for- ståelse. Også de mange forsøg på at forstå Grundtvig. Snart var han en Lutherus redivivus, en ny Luther, som der var mange små nye Luthere i Tyskland i 19. årh. Snart var han en højkirkelig ritualist i slægt med anglokatoiske oxfordere i England. Gjorde han ikke kirke og sakramente til livets midtpunkt og lagde den største vægt på trosbekendelsen som kirkeritual? Snart var han skaberen af en helt ny kirke- fløj, som førte ud over både grundtvigianisme og katolicis- me. Andre igen skød alt dette til side. Det var kun gamle

dækblade, der hæftede ved de nye friske skud, men bag alt det brød den moderne frie menneskelighed igennem. Han var den geniale fortsætter af Rousseau, den store individualist og frihedsmand, der løste mennesket fra al tvang og derfor forberedte den nye skole- og livsforståelse. Snart har man set ham som romantikeren, der ved Oehlenschlägers og Ingemanns side skabte nyt åndeligt liv ovenpå rationalismens og oplysningens dødvande, og i den allersidste tid har vi set ham tolket som den, der var i slægt med den folkeforståelse, der har gået sin sejrsgang i Tyskland. Synger han ikke „Byrd og Blod er Folkegrunde“? Om alle disse tolkninger er der at sige, at de i og for sig ikke er forkerte. De åbner alle vej til forståelse af denne mærkelige mand, der er født adskilligt før den franske revolution, og hvis livsdag først endtes, efter at Brandes havde holdt sine berømte forelæsninger på universitetet. Men alle skal de bruges som vej ikke som resultat. Fejlen er den, at de fleste, når de har lagt sig sagen til rette og etiketteret den, har sat sig hen for at betragte og nyde det billede, de således har skabt, i en fast tro på, at de dermed har tilegnet sig virkeligheden. En af de mænd, der forstår den kunst at læse i bog bedre end de fleste, har engang sagt, at det ved første øjekast kan se ud, som om Kierkegaard var den sammensatte og gådefulde sfinx, medens Grundtvigs sjæl ligger åben og enfoldig i lyset, men ved en nærmere betragtning vil det vise sig, at det er den enfoldige, som frembyder de vanskeligste problemer for sjælegranskeren. Grundtvig tager til i hemmelighedsfuldhed, jo nærmere man kommer ham ind på livet. Bedre endnu udtrykte Bjørnstjerne Bjørnson det samme ved Grundtvigs død:

Ligesom Vølven i Nord-Folkets Gry
 steg over Sagnenes Vande,
 talte om alt, under Hav, over Sky,
 dukked som synkende Lande, –
 Talen tilbage, evindelig ny,
 skulde stande; –

saadan i Nord-Folkets Nytid han staar, –
under nys dukked hans Pande,
Synerne efter som Solskyer gaar
over de hav-slagne Lande;
Nord-Folkets Udsigt i tusinde Aar
skal de rande.

Bjørnson har forstået det, at Grundtvig er som Vølvens spådomsrøst, der skuer ind i sagns og myters dunkle verden, hvor de første ting skjuler sig, og ud af synerne taler om alt, under hav, over sky, mest dog om menneskelivet. Som Vølvens spådom er talen ofte dunkel og skal så være. „Kristen eller Hedning, Tyrk eller Jøde, ethvert Menneske, der bliver sig sin aandelige Natur bevidst,“ siger Grundtvig i Nordens Mytologi, „er sig selv en saa vidunderlig Gaade, at han støder visselig intet fra sig, blot fordi det er underligt og synes uforklarligt som han selv; nej, det underlige drager ham tværtimod næsten uimodstaaelig til sig, fordi det i Grunden ligner ham, og fordi han venter deri at finde sin Gaades Løsning, hvad han umulig kan vente af, hvad han som ingenting kan gennemskue. Derfor finder et saadant Menneske, han være for Resten af denne eller hin, eller af slet ingen bestemt Tro om Guddommen, sig aldrig tiltrukket af de gennemsigtig oplyste Folk, hvis hele Visdom man i en Time kan lære udenad og turde næsten haabe at kunne gøre kloge Hunde klar, men tiltrækkes netop af de dunkle, dybe Naturer, som aner langt mere end de ser, føler langt dybere end de kan lodde, og tale begejstret langt højere end de selv ved af.“ Vi står her ved noget væsentligt: at Grundtvig er den profetiske seer, som skuer ind i dunkelheden, hvoraf de første ting fremdrages gennem synerne. Derfor lader han sig ikke imponere, når folk anklager ham for uklarhed, for uforståelighed, ja ofte fatter han det knap selv, hvad han har at forkynde; thi klarhed i grunden og i det hele, den alt gennemtrængende klarhed er vel nødvendig målet for alt, hvad der er sig liv og ånd bevidst, men just fordi

den er målet og kronen, just derfor kan den umulig tillige være vandringsstaven på vejen eller hjelmen, som smykker vort hoved i kampen. Det kan også udtrykkes på den måde, at livet – både menneskelivet og folkelivet – er ånd og derfor er det en gåde, som først sent klares, en gæring, der stadig bruser, og gør man fornuft og gennemsigtig klarhed til eneste virkelighedskriterium, da går livet selv tabt, fordi det gøres til en skygge. Man har undertiden villet forklare det således, at Grundtvigs erkendelseform mere var den intuitive end den diskursive, og det kan måske være rigtig nok, selv om det så må tilføjes, at han på en ejendommelig måde både er Nureddin og Aladdin, som P. P. Bang engang har udtrykt det. Thi få har grublet og grundet som Grundtvig, også grublet i filosofisk forstand. Der er et stort stykke af natens ensomme gransker og tænker over ham, og dog er det rigtigt, at synet kommer til ham som lynet, der slår ned, som åbenbaringens pludselig gave, der kun falder i Aladdins turban. Men denne modsætning mellem det diskursive og det intuitive når alligevel ikke ind til kernen i Grundtvigs dunkelhed. I et brev til Ingemann siger han: det er et ubilligt forlangende af mine læsere, at jeg skal udtrykke noget klarere end jeg ser det, eller fortie, hvad stort og forunderligt jeg ser, fordi det er, hvad det nødvendigvis må være: dunkelt. Dunkelheden er hos Grundtvig livets egen hemmelighedsfuldhed for den, der virkelig når ud til grænsen. Dunkelheden er udtryk for livets egen ubegribelige frugtbarhed, for dets skjulte stadig på ny fremvældende rigdom af muligheder. Men tillige anerkendelse af, at livet er en gæring, hvis første sammenblanding og endelige klaring ikke finder sin forståelse ud fra de enkelte dele, men kun forstås i den Gud, som er lysenes Fader og dog bor i det dunkle. Derfor er myten den bedste udtryksform, fordi den netop forener dunkelhed og klarhed. Det er ikke tilfældigt, at Grundtvig her mødes med Platon, der jo også bruger myten som udtryksform. Derfor er det også rigtigt, at synerne står efter ham som solskyer over de havslagne lande. På én

gang dunkle og klare kaster de solstrefj ind over menneskelivet i dets ubegribelige rigdom og i dets overvældende uforklarlighed. Men kun den, der er overvældet af livet, har sans for dem.

Her står vi også ved nøglen til Grundtvigs forfatterskab. Prosaværkerne – i hvert fald de, der stammer fra de yngre år, op til midten af 1830'erne – er den ensomme grublers kamp for at klare sig synerne, ofte tunge og genstridige i form og indhold, men i digtningen fandt han sit egentlige udtryksmiddel – eller rettere i skjaldesangen. Thi digter i almindelig forstand er Grundtvig ikke. Vers har han skrevet lige siden sine drengear i Tyregod præstegård, mange og dårlige vers, helt forbavsende slette. Enhver, der ser dem, vil sige, at her er intet håb. Digter bliver han aldrig. Og han blev det heller ikke – trods stor ærgerrighed og mange forsøg – før livet selv gjorde ham til det. Først da det begyndte at kæmpe i hans eget indre:

Altid jeg sang, hvad jeg havde i Sinde,
Kamp er min Sang, thi det kæmped derinde.

Først da fra Axelstad luerne svang sig højt i sky, kom der under våbengny liv i hans sang, først da hans hjerte blødte af sorg over Danmarks nederlag, slog han skjaldenes harpe med strenge af stål. Derfor blev digtningen ikke en let og glad leg med toner og rytmer; derfor harmedes han over tidens usle skjalde og skuffedes helt ind i sjælen over den retning Oehlenschlägers digtning tog, den, han havde beundret og elsket som næppe nogen anden. For ham blev digtning og skjaldskab først og fremmest et kald og en forpligtelse.

Du er Livets kaarne Spejder,
Du er Herrens Medarbejder.

Derfor revser han skjaldene i det usle døgn, som mener at de kan synge løst og fast, hvad de vil, når blot det rører hjerter-

ne og klinger godt i verdens øre. De tror, at de skal kaldes lige gode skjalde, lige meget, hvorhen de vender hjerterne, og lige meget, hvilken ild de tænder.

Skjalde, Skjalde! Ihukommer
Eders høje Kald og Kaar!

Og skjaldekåret er det, at de med synets indre sans ser sig selv i livets kilde, og i anelsen, „gennem sprinkelværkets rifter“, finder duft af det, som er der inde.

Fryd dig bævende, o Skjald!
Som dit Kaar er og dit Kald:
Gennem dig sig skal afbilde,
Hvad du saa i Livets Kilde;
Gennem dig skal i det brede
Rosenduftens sig udsprede;
Du er Livets kaarne Spejder,
Du er Herrens Medarbejder.

Seer og skjald – det er, hvad Grundtvig er, seeren, der som livets kårne spejder har skuet ned i dybe kilder, skjalden, der i myter og kvad formår at genskabe, hvad han har skuet. Og der er magt og styrke i syner som i kvad, fordi han selv er grebet af livets hemmelighedsfulde storhed.

Nuvel, det er ikke tid i dag til at skildre Grundtvig som seer og skjald, og jeg vender tilbage til mit udgangspunkt: hvorfor har jeg i dag budt Dem til møde netop med denne mand? Lad mig på forhånd advare Dem, hvis De nærer falske forestillinger om, hvad De kan vente Dem. Det er ikke en indbydelse til at lade Dem rive med af store ord og begejstres af vældige syner. Thi vejen til virkeligheden er lang og trang, og på den kan man ikke lade sig bære af andres syner og kvad, er de end aldrig så sande og aldrig så skønne. Man må selv gå den. Hvad jeg sagde før: at jeg ikke kommer for at øve propaganda eller for at hverve tilhængere for en anskuelse, gælder ganske bogstaveligt. Bedst kan jeg udtrykke det således, at formålet er at konfrontere Dem med

Grundtvig, at stille Dem ansigt til ansigt med ham. Lykkes det, da er min gerning gjort, da står det tilbage for Dem selv at begynde samtalen med ham, den dialog om sandhed og godhed og sjælens forbedring, uden hvilken Sokrates siger, at livet ikke er værd at leve.

Grundtvig ville vel ikke udtrykke det med de ord. Han indbyder Dem i stedet til samtale om menneskelivet, dets vilkår og virkelighed, men forskellen er ikke så stor, thi også, hvor Grundtvig holder skole, sker det under overskriften „kend dig selv“; også dér går vejen gennem selvbesindelse. Derfor står jeg ikke ved siden af for at råbe højt og blive rød i kammen af at forsikre Dem om, at dette er sandt, medens hint er løgn, at dette skal I gøre, og hint skal I undlade. Heller ikke indbyder jeg Dem til et brusende champagnegilde, hvor sind og sans stiger til svimle højder – det kunne man godt gennem Grundtvigs digtning; nej, jeg indbyder Dem til et stilfærdigt, ofte besværligt og ganske usensationelt arbejde. Derfor er disse forelæsninger ikke underholdning for det bedre akademiske borgerskab. Men skal de have nogen mening, kræves der fra Deres side aktivitet. Og her tænker jeg ikke i første række på den aktivitet, som består i selv aktivt at arbejde med gennem læsning af Grundtvigs værker og bøger om Grundtvig. Det får endda være, hvad det kan. Men jeg tænker først og fremmest på sindets aktivitet, som består deri, at man ikke lader sig overvælde og betvinge af stærke ord og velklingende lyd, men at man gennem det, som man hører, drives ud på tankens og troens og vidskabens hav, som Grundtvig udtrykker det. Det er til sejlads henover dette hav, De indbydes. Der hersker ubetinget frihed. Thi slagne vi er over hver sin læst, og derfor er det frihed, som tjener os bedst, frihed, ikke som ild og vand, ikke som pest og hunger og ødeland, ikke som ulv og bjørn, men frihed som voksne menneskebørn.

Frihed lad være vort Løsen i Nord,
Frihed for Loke saavel som for Thor,

Frihed for *Ordet* i Verdenen ny,
Som til sig selv det har skabt under Sky:
Tankens og Troens og Vidskabens Land.

Men da slår det Grundtvig, at land dog ikke er det rette bil-
lede på det rige, som ordet skaber sig:

Ligest af synlige Ting dog en Strand,
Hvor kun i Blæst man ser Bjergtoppen hvid,
Og hvor kun Livet sig rører i Strid,
Hvor, selv naar Kraften sig hyller i Damp,
Lydt den udraaber: Mit Liv er i Kamp!
Tankens og Troens og Vidskabens Hav,
Som uden Frihed er Asernes Grav.

Målet er ikke at sige noget i en trang tid, som kan live lidt op. Det er der nok, som prøver – og godt det samme. Men her er opgaven en anden. Her gælder det den tankens og sindets tugt, på langt sigt, som har forstået, at livet ikke mere er interessant, raffineret eller underholdende, men at det er alvor og stiller krav om åbenhed og troskab overfor virkeligheden. Derfor indbyder jeg Dem til gennem møde og samtale med seeren og skjalden at lade Dem drive ud på tankens og troens og vidskabens hav.